

BIRÁLATOK

A MAGYAR SZABADKÖMIVESSÉG A 18. SZAZADBAN.

Kétféleképp' lehet a multba menekülni, azért, hogy elzárkózzunk a jelen kérdései elöl vagy hogy jobban megértsük a ma irodalmi és társadalmi problémáit. A magyar irodalom mindig összefüggött a mindenkori társadalmi fejlődéssel s a magyar irodalomtörténet mindig igyekezett a társadalmi háttérrel mellőzni vagy legalább is könnyű gesztussal napirendre térni felette. Ebből az elhallgatásból következett, hogy még ma sem jutottunk legnagyobb íróink tárgykörének, gondolkodásmódjának szociális gyökeréig. A politikai megvilágítás eddig sem hiányzott, de ez csak egyoldalú s nagyon szubjektív magyarázatot nyújtott és a teljes megvilágítás helyett inkább a homályt növelte; annál inkább, mert éppen a politikai szempont okozhatta azt, hogy az írói munkáknak még akkor sem lehetett szociális háttérét megmutatni, mikor irodalmi és lélektani okok nagyon is kívánatosá tették azt.

A szabadkőmivesség kérdése mindeddig valósággal tiltott területe volt a magyar irodalmi kutatásnak. Csak támadó vagy védő szándékkal közeledtek hozzá s a támadás lehetősége nemcsak a védők kutató kedvét vette el, de azoknak kutatókedvét is csökkentette, kik sine ira et studio akartak a kérdés szemébe nézni. Abafi Lajos és Balassa József kitűnő munkái mellett, melyek a szabadkőmivesség rendszeres feldolgozását indították el, *Eckhard* Sándornak jelent meg egy részlettanulmánya, *Arató Frigyesnek* egy propagandafüzete, *Ballagi Géza* s *Ballagi Aladár* pedig történeti műveikben közvetve foglalkoznak a kérdéssel. (Ez a rövid visszapillantás is mutatja, hogy az utolsó évtizedekben sem a szellemtörténet kihangsúlyozott szempontjai, sem a revízió önmagában való lelki szükséglete nem irányította irodalomtörténészeinket a szabadkőmives mozgalom kiaknázatlan kincsei felé. Annál inkább helyeseljük *Jancsó Elemér** buzgalmát, amiért legyőzve a politikai gátlásokat, hozzá mert nyulni e kérdéshez. Jól tudja, hogy eddig letagadás és titkolózás jelezték a problémakutatás e területét, de ez nem csökkenti „kincskereső” fanatizmusát, mellyel ráveti magát e kérdésre. A déghi levéltárban, a Bruckenthal muzeumban, a bécsi és budapesti muzeumok levéltáraiban még több, mint ötvenezer okirat vár arra, hogy napvilágra jusson. J. E. elsősorban a a probléma társadalmi jelentőségét vizsgálja s csak másodsorban veszi figyelembe az irodalmi szempontokat s végül a szabadkőmivesség eltévelyedett irányzatait (rózsakeresztesek) is tárgyalja, melyek aranycsinálásra, szellemidézésekre és egyéb babonáságokra vezettek. Kimutatja, hogy nálunk a szabadkőmivesség volt az új szellemű fejlődés első kiélési formája, s hogy az államhatalom mellett néha mint ellenséges, néha mint ellensúlyozó erő lép fel. Jancsó maga száz eddig ismeretlen adatot kutatott fel s ezek feldolgozása a megegyezések mellett rávilágít arra a különbségre is, mely a nyugati társadalomalakulás s a mienk között van. Nálunk a polgárság fejlődése elkésített s a felvilágosító mozgalom felülről terjedt lefelé. Nem a polgárság egyengette a szabadkőmivességet, de a szabadkőmivesség kovácsolta ki a polgári egyenlőség útját. Az, hogy a szabadkőmivesség hatalom a hatalom mellett, nemcsak politikai de val-

*A magyar szabadkőmivesség irodalmi és művelődéstörténelmi szerepe a XVIII. században. Ady Endre Társaság kiadás, Cluj, 1936.

lási tekintetben is letagadhatlan tény. A tételes vallásnak nem kedvez, — ezért van sok ellensége a világi társadalomban, de a vallási elmélyülésnek tudatos munkálója s ezért van sok híve a papok közt is, sőt azon világi hatalmak közt is, kik még nyíltan nem mernek a polgári szabadság követelői közé állni. *Vos estis sal terrae* — ti vagytok a föld sója — mondja Kazinczy a szabadkőmivesekről, majd így folytatja az apológiát: „E veszedelmes időkben, midőn a setétség fiai győzni látszottak, kigyót-békát kiáltott a világ ezekre (t. i. a szabadkőmivésekre). Az a társaság, mely Fridrichet s Leopoldot, az atyát I. Ferenc római császárt látta a maga négyszögében, nem igyekezhetett a trónusok fölforgatásán; s amely társaságnak fődiszei közé számoltattak XIV. Kelemen s annyi sok cardinalis és püspök s több pápista pap, az nem lehet ellensége a vallásnak.“

Kazinczynak ez a megállapítása reá is, korára is jellemző. Ma már tudjuk, miben van igaza s miben tévedt. A politikai hatalmasságok részvétele nemcsak őszinte meggyőződésből származhatott, de taktikai fogásból is. II. Lipótnak a parasztkérdés megoldása, a polgári egyenlőség egyengetése, a nemzetiségi kérdés igazságos kezelése csak addig volt szívügye, amíg mindezt az égető problémát ütőkártyának használhatta fel a feudális nemességgel szemben. Ennek éppen a Martinovics-féle összeesküvés a legjobb bizonyossága. Martinovicsot a mozgalom tragikus hőjét nemcsak saját gyengesége és taktikai tévedései sodorják el, de a felső politikai hatalom árulása is, melynek csak záros határideig volt szüksége a nyugtalan vérű szerzetes segítségére. De ha az összeesküvést a változó politikai konjunktúra miatt nem is koronázta siker, bizonyos hogy ez a szabadkőmives eszmékkel összefüggött s ha a mozgalom el is bukott, az eszmék tovább éltek s ezekből némelyek — pl. *Hajnóczy József* ma is kiadatlan jobbágytörténete — még ma is várják, hogy folytassák értékelő munkájukat. A szabadkőmivesség felvilágosító hatása szakadatlan — még az eltévedt hajtások ellenére is. Az aranycsinálás álom marad ugyan, de a kémiai kutatások orvosi alkalmazása a rózsakeresztes mozgalmakban veszi eredetét.

A szabadkőmivesség munkáját négy csoportban tárgyalja J. E. A bécsi csoportból *Bessenyei* emelkedik ki, ki sok nagy álma szétfoslása után is „hisz a jobb emberségben“. A pozsonyi páholyban hangzanak fel először komoly intelmek az elnyomás ellen. „Tévedés azt hinni, hogy a törvények a gyengébbek elnyomattatása ellen kellően intézkednek. Tekintsük csak adózó alattvalóink sorsát és látni fogjuk, hogy azok a rájuk rótt terhek alatt csaknem összeroskadnak... A nyomor e képe ecsetelve csak undort kelthet. Szükséges tehát oly eszközökről gondoskodni, melyek által a visszaéléseknek elejét lehet venni.“ Jól megvilágított Kazinczy jellemzése is, kinek lelkesedését fogsága sem töri meg. Arankával bőséges szabadkőmives tárgyú levelezést folytat s Jancsó helyes felismerésére mutat az a megállapítás, hogy Kazinczy és Aranka nemcsak a nyelv harcosai, de a velük egy nyelven beszélők emberi helyzetét is szeretnék javítani. Még jobban kitűnik e törekvés Bacsányi lángoló verseiből. Bacsányi sokat panaszkodik, hogy személye ellen sokat agyarkodnak a setétség apostolai, majd zengő strofákban panaszkodik az elmaradottság miatt:

*Nézd a régi homályra szokott sok gyáva miképpen
Üldözi mindazokat, kikeről a józan okosság
Élesztő tüze sugárit tündökleni látja!
Nézzed az ostobaság véres zászlóhoz esküdt
Vakbuzgók mi dühös törekedve rohannak előnkbe.*

Mikor Bacsányit s társait az igazság „megtalálása“ börtönbe juttat-

ja, Aranka, ha nem is társadalmi téren, tovább folytatja igazságkutató munkáját.

Ugy a transszylvániai, mint a pestvidéki páholyok működéséből kitűnik az a jellemző folyamat, hogy nálunk felsőbb rétegekből terjedt lefelé a felvilágosítás hullámverése. A felvilágosodott főurak csak elszigetelt jelenség lehettek a vezetőosztály életében s annál inkább a nemzet fejlődésében. Jancsó munkája bátor tett a magyar irodalom óvatos hangszerelésében. Értéke mellett rá kell mutatnunk némely gyengeségére is. Mint ha a nagy anyaghalmoz elsodorná a szerzőt a pontos rendszerezés munkájától. Zavaróan hat, hogy szerző egyéb munkái az előszó és munka között vannak felsorolva. A tartalomjegyzék számozása s beosztása nem felel meg a tényleges számozásnak s beosztásnak. A 22. pontban felsorolt képek jegyzékéből egy képet sem látunk a könyvben. Sok a sajtóhiba s a helyesírási következetlenség. Jancsó könyve különben jelentős tanulmányosorozat elindítója s minden reményünk megvan arra, hogy a következő könyvekben az író eltünteti az említett technikai hibákat.

Kemény Gábor

PAUL LAFARGUE BÍRALATAI.* Paul Lafargue halálának 25. évfordulójára *Jean Fréville* összegyűjtötte és kötetben kiadta irodalmi kritikáit. A megemlékezés leghatékonyabb formája ez, mert nemcsak az embert, hanem igazságtalanul feledésbe merült művét is felidézi. A kiadó előszavában elmondja, hogy munkáját csupán első lépésnek tekinti Lafargue aktuálizálása és népszerűsítése ügyében.

A francia szocializmus egyik legjelentékenyebb vezére és kétségen kívül legképzettebb koponyája volt Lafargue, akit szoros rokoni kapcsolat fűzött Marxhoz. Fáradhatatlan politikai munkássága mellett (*Jules Guesde*-vel együtt ő alapította meg a francia szocialista pártot) a szellemi élet legváltozatosabb területeire kiterjedt érdeklődése. A tan ismertetése mellett, melynek összehasonlíthatatlanul világos és következetes kommentátora volt, foglalkozott folklórral, nyelvészettel, gazdaság- és társadalomtörténettel, s kora egyéb tudományos kérdéseivel. Hatalmas tárgyi ismerettel s finom irodalmi érzékkel fordult a népies és művelt irodalom kérdései felé. Ennek a munkának eredménye a népdalokkal és lakodalmi szokásokkal, a nagy forradalom előtti és utáni francia nyelvvel, a romanticizmussal, Zolával, Victor Hugóval foglalkozó tanulmányosorozat, amit Fréville gyűjteményében találunk.

Lafargue romanticizmusról szóló tanulmánya kitűnő példája módszerének. Az irodalmi kritikusok nagy része — még ma is — a romantikus mozgalmat, mint az érzékenység és az izlés megújódását tekinti, s ennek a jelenségnek végső magyarázatát irodalmi és esztétikai síkon s a nagy művészek egyéni zseniálításában keresi. Mindezeket a tényezőket, természetesen, tekintetbe kell venni, ha alaposan tanulmányozni akarjuk a kérdést, de Lafargue más hatásokra is reámutat a romanticizmus keletkezésénél. Lafargue figyelmesen átolvasta az 1796 és 1807 között megjelent folyóiratokat és regényeket. Ezt kevesen tették meg előtte és utána. Kutatásainak eredménye végtelenül érdekes. *Châteaubriand* elbeszéléseinek, az *Atala*-nak és *René*-nek óriási sikerét az irodalomtörténészek a romanticizmus döntő győzelmének tekintik a művelt olvasóközönség meghódításában. Lafargue viszont megmutatja, hogy ugyanakkor maga a kor tört be az irodalmi művekbe, foglalatosságaival és divatjával, nagy és kicsiny eseményeivel. *Châteaubriand* két regényének az a

*Paul Lafargue: *Critiques littéraires*. (E. S. I. Páris 1936.)